
ŠRI LANKA

NISANKA VIBEJERATNE

Afrika i Azija, u stvari, poseduju mnoga od najvrednijih kulturnih blaga sveta. Pored toga, zemlje Afrike i Azije poseduju prirodna bogatstva i ljudske vrednosti koje su od bitnog značaja za razvoj. Ali, paradoksalno je da oko 800 miliona ljudi u ovim krajevima sveta živi u potpunoj bedi, koju karakterišu niske zarade, neuhranjenost, visok procenat smrtnosti dece, bolest i neznanje. Zato su, te zemlje Azije, Afrike i Latinske Amerike svrstane u zaostale, nerazvijene ili zemlje u razvoju. One se, takođe, nazivaju i nesvrstane zemlje.

Moja namera nije da raspravljam o upotrebi ili zloupotrebi terminologije ili frazeologije rasprostranjene među ekonomistima. Ipak, nije sporna činjenica da su zemlje Azije i Afrike ekonomski slabije razvijene od vaših zemalja na Zapadu. Velika većina ljudi u tim zemljama i dalje živi u seoskim krajevima. Zemlje ovoga regiona stavljaju pred svet neke od najozbiljnijih problema razvoja, kao što su porast stanovništva, siromaštvo, nepismenost i neiskorišćena prirodna bogatstva.

U mnogim oblastima ovih regiona industrijalizacija je još u ranom stadijumu razvoja. Te zemlje su na različitim stupnjevima razvoja i nisu dostigle takozvani stadijum „uzletanja” u ekonomskom razvoju. Možda je samo šačica zemalja dostigla stadijum „uzletanja”.

Većina zemalja u razvoju doživljava postepeni prelazak sa poljoprivrede na industrijalizaciju, promenu tradicionalnih oblika porodičnog života i promenu načina rada i merila rada. Sve veći broj ljudi dolazi u dodir sa modernim industrijskim sektorom uporedo sa migracijom iz seoskih krajeva ka gradskim područjima, dok problemi kao što su prenaseljena gradska područja, problem stanovanja i nezaposlenost sve više rastu. Mada složena prirodna situacija u svakoj od ovih zemalja može da se razlikuje i mada stepen razvoja može da varira, mi ipak sagledavamo zajedničke crte i sličnosti ovih zemalja.

Većina zemalja u razvoju zavisi od bogatijih nacija, posebno kada su u pitanju velika opšta ulaganja u izgradnju infrastrukture, tj. puteva, sistema za navodnjavanje, sistema komunikacija, elektrana itd. Te zemlje uglavnom zavise od poljoprivrede i čine velike napore da ishrane svoje brzorastuće stanovništvo. Uočljiva je sve veća zavisnost od uvoza hrane, što je posledica niske produktivnosti poljoprivrede (koja proizilazi iz zastarelog sistema obrade i korišćenja zemlje). Niži stupanj poljoprivredne tehnologije, neefikasni sistem navodnjavanja, nedovoljan broj stručnog osoblja potreban da nadgleda i ostvaruje poljoprivredne planove, doveli su do slabe produktivnosti i niskih stopa rasta. Sam politički suverenitet nije uspeo da oslobodi ove zemlje iz kandži međunarodnih finansija i vlasti kapitala.

Pored činjenice da su zemlje u razvoju u velikoj meri poljoprivredne zemlje i da su, po modernim merilima, siromašne, jer koriste tradicionalnu tehniku obrađivanja, uočiće se da široke mase u tim zemljama nemaju sredstava ni za osnovno obrazovanje. Vlada daje inicijativu, sprovodi u delo i donosi odluke o većini poduhvata iz oblasti razvoja. Raspodela nacionalnih bogatstava — prirodnih, finansijskih, tehnoloških, pa čak i ljudskih — u rukama je vlade. Oni koji bi trebalo da vode ove nacije, elite, često su školovani u tradiciji stranog nadahnuća.

Problemi sa kojima se suočavaju ove zemlje takođe su, čini se, slični. Glavni problem sa kojim se suočavaju jeste uspostavljanje efikasnog administrativnog aparata i stvaranje novog ekonomskog poretka koji treba da zameni nasleđeni. U sklopu tradicionalnog društva, to nije nimalo lak zadatak. On obuhvata razvoj novih ekonomskih institucija i tehnika. Ukoliko narodi tih društava ne prihvate te institucije ili ukoliko ih prisiljavaju da ih prihvate, svi pokušaji razvoja mogu se završiti neuspehom. I ovde se javljaju dileme demokratije u nesvrstanim zemljama. Razvoj, takođe, podrazumeva i stvaranje odgovarajućeg sistema obrazovanja, sačinjenog tako da odgovara nacionalnim potrebama. Jaz između nacionalnih stremljenja u oblasti socijalnih službi, poboljšanja životnog standarda, uspostavljanja društvene pravde i jednakosti itd., i raspoloživih tehničkih i finansijskih sredstava za ostvarenje ovih ciljeva, mora da se smanji. U ovome procesu ne može se izbeći suočavanje stranog i domaćeg, modernog i tradicionalnog.

Zagovornici tradicionalnih vrednosti svakako su uznemireni kada se, u procesu razvojnih aktivnosti, događaju socijalne i ekonomske promene štetne po priznate društvene vrednosti.

Promene u institucijama društva kao što su brak, porodica, rodbinske veze, građanski i politički sistem i ekonomske organizacije, neizbežne su posledice razvoja. Promene koje su se na Zapadu događale tokom dugog istorijskog perioda, sada se ubrzano odvijaju kroz kraći vremenski period u zemljama u razvoju. Kakve su te promene?

Struktura stanovništva menja se putem unutrašnjih i spoljašnjih migracija. Na porast stanovništva utiču planiranje porodice itd., kao i odnos broja mladih i starih. Tehnološki napredak ogleda se u ubrzanoj proizvodnji i dovodi do veće akumulacije bogatstva, mada njegova pravedna i ravnomerna raspodela možda nije zadovoljavajuća. Koncentracija stanovništva u gradskim područjima na putu je da bude još izraženija. Reforma i novo naseljavanje ubrzavaju tempo obnove sela. Sve više ljudi koristi plodove obrazovanja i uloga žene u društvu postaje sve izraženija. Sve više se traže socijalna i politička prava. Masovni mediji, naročito radio i štampa, vrše uticaj na većinu ljudi. Masovni mediji utiču i na ukus potrošača što vodi ka zahtevima za većim izborom robe i usluga.

Moglo bi se reći da je većina tih promena za dobrobit čoveka. Ali ima nekih promena koje su štetne i nekih koje mogu nepovoljno da utiču na čitav ljudski rod. Razvijene nacije su uspešno rešile mnoge osnovne probleme koji su pogadali čoveka u prošlosti — u oblasti proizvodnje hrane, zdravstvu i sprovođenju zdravstvenih mera, obrazovanju itd. Ipak, sada je postalo sasvim jasno da je jedan broj problema koji su rešeni samo doveo do stvaranja novog niza problema ogromne važnosti koji obuhvataju čitav svet. Oni se odnose na zagađenost čovekove sredine, potrošačko društvo, turizam i sve ostale prateće osobenosti. To više nisu problemi samih razvijenih nacija, jer se njihov štetni uticaj preneo i na zemlje u razvoju. Nedostatak poverenja u uspostavljeni poredak, neobuzdana omladina, jaz između generacija, nepoštovanje starijih, zanemarivanje religije, sve su to izdašni darovi koje su razvijene zemlje podarile zemljama u razvoju. Multinacionalne kompanije su uglavnom odgovorne za „modernizatorska” strujanja koja su uvedena u zemlje u razvoju.

„Najvrednije blago koje poseduje svaka zemlja su njeni ljudi, oni su sredstva i cilj ekonomskog napretka.” To je zaključak *Izveštaja o razvoju sveta 1980. godine*, koji izdaje Svetska banka. Ljudski razvoj ima potrebu da u sebe uključi i kulturni razvoj. Vrednost ljudskog razvoja ne može biti izražena samo monetarnim i ekonomskim jezikom. Čitav ovaj proces razvoja

mora biti baziran na jednom temeljnom sistemu obrazovanja. Skorašnja istraživanja su otkrila da su deca obrazovanih majki bolje uhranjena, da imaju nižu stopu smrtnosti i da stiču i sama bolje obrazovanje. Izveštaj Svetske banke pokazuje da u zemljama Azije, Latinske Amerike i Afrike, zemljoradnici koji imaju četiri godine osnovnog obrazovanja postižu u proseku za 13% veće prinose od zemljoradnika koji nemaju nikakvo obrazovanje, prvenstveno stoga što školovaniji zemljoradnici radije koriste preimущества novih semena i drugih usavršenih poljoprivrednih metoda. Izveštaj, takođe, pokazuje da ljudski razvoj doprinosi porastu prosečnih prihoda, kao i drugim društvenim ciljevima.

Lično usavršavanje i unutrašnji razvoj čoveka, po našem shvatanju, mnogo su korisniji po društvo nego što je samo materijalno blagostanje. U tom smislu šta bi bili plodovi četvorogodišnjeg moralnog obrazovanja? Deni Didro (1713—1784) može da tvrdi kako „čovek neće biti slobodan sve dok poslednji kralj ne bude zadavljen crevima poslednjeg sveštenika”. Koreni našeg problema, međutim, leže na drugoj strani. Političke slobode ili materijalno izobilje neće imati značaja za naš život ukoliko nam budu nedostajale kulturne vrednosti. Šta znači sloboda u društvu kome nedostaju moralne vrednosti? Svet bi bio tmurno mesto za život kada srž i ljudske dobrote, lepota umetnosti i arhitekture, spretne ruke koje se bave vajarstvom, zvuci muzike, ritam baleta, dramska umetnost i poezija, ne bi nastavljali da oplemenjuju život čoveka. Čovek otuđen od ovih vrednosti završioće kao obezvređeno, mehaničko i bezosećajno biće.

Na drugoj strani, nagomilana dostignuća nauke i tehnologije toliko su zadivljujuća, da bi oni koji govore o mogućim granicama toga rasta mogli biti žigosani kao pesimisti kulture. Ali, osnovna pitanja ljudskih vrednosti koja čine smisao života ne mogu se zanemariti kada je reč o zemljama u razvoju. Kulturna kriza modernog čoveka nije ništa manje problematična kad je posredi svet u razvoju. Prema tome, pored priznanja da su moderna nauka i tehnologija donele ljudima udobnost, zdravlje, slobodno vreme i zadovoljstva, neophodno je proceniti nove vrednosti koje su one stvorile nasuprot tradicionalnim vrednostima koje su primarne i prenošene s kolena na koleno.

Brza industrijalizacija i ekonomski napredak poremetili su tradicionalne kulture u mnogim razvijenim zemljama. Isuviše dobro nam je poznato kako su divne zemlje pretvorene u pustinje nemilosrdnim iskorišćavanjem od strane čoveka. Naša želja za razvojem je, u izvesnoj meri, suzbijena posledicama koje stvaraju ne-

gativni efekti industrijalizacije, kao što su povećanje socijalnih razlika, bezosećajnost u ljudskim odnosima, zagađenje čovekove sredine, itd. Tradicionalna kultura prihvata čovekovo mesto u prirodi. Verovanje da su potoci, drveće, cveće i ptice omiljeni prijatelji ljudi, pomoglo je čoveku da održi ekološku ravnotežu koju razvijene zemlje danas pokušavaju da održe na sve moguće načine.

Tradicionalne kulture zemalja u razvoju treba da budu sačuvane, zaštićene i obnovljene uprkos oduševljenom stremljenju ekonomskom razvoju. Kultura određene zemlje mora se prilagoditi tako da ide u korak sa društvenim i ekonomskim promenama. Promena jednog vida života mora imati uticaja i na ostale vidove života. Tradicije zemalja u razvoju pune su mudrosti i velikih ideja. Zato oni koji su odgovorni za planove razvoja zemalja u razvoju moraju da poznaju i da poštuju osnovne činioce svoga kulturnog nasleđa. Ne sme se prevideti značaj nacionalnog jezika za razumevanje i tumačenje nacionalne kulture.

Jezik je izraz kulturnog života jednog naroda. Porast intelektualnog stupnja i razvoj u mnogim zemljama u razvoju kasne zato što njihovi nacionalni jezici nisu bili dovoljno negovani. Ukoliko se znanje, koje stiće elita, ne prenosi narodu na njegovom jeziku, intelektualni napredak je osuđen da jenjava. Jezik naroda mora biti jezik vlade i jezik sistema obrazovanja. To je jedini način da se prebrodi jaz između masa i intelektualaca.

Za kulturni razvoj bilo koje zemlje u razvoju ja ne bih hteo da preporučim puko podražavanje neke posebne karakteristike, stare ili nove, bilo sa Istoka ili sa Zapada. Ono što treba da sačuvamo jesu mudrost i velike ideje naših predaka i njihova umna učenja koja i danas imaju istu vrednost kao i nekada. Njihov savet je da jedinstvo čovečanstva mora da osvetljava naš put ka razvoju i napretku. Može se reći da svi putevi konačno vode istom vrhu, ali ponovimo ono što su rekli stari istočnjački mudraci — ma koji put izabrali, trebalo bi da bude najispravniji. Da bi čovek preživeo i digao se na viši stupanj života, mora biti motivisan višim stepenom svesti koji odbacuje usku isključivost, rasprostranjena prevaziđena shvatanja o rasnoj i kulturnoj superiornosti, predrasude i ponos koji potiču iz slučajnosti ekonomske prednosti, i da sve koji žive na ovoj Zemlji, obuhvati u zagrljaj novoga humanizma.

Pitanje: U svom briljantnom, izuzetno podsticajnom izlaganju Vi ste, na neki način, već postavili izvesna pitanja. Jedno od njih je: šta je stvarni razvoj? Ako razvoj definišete kao

proces ostvarivanja svih osnovnih vrednosti je dinke, grupe, međunarodne zajednice, onda implicitno postavljate pitanje: da li je Vaša zemlja u razvoju ili je već razvijena? Pomenuli ste svoj prvi utisak da Jugoslavija verovatno nije zemlja u razvoju. Ja bih slično mogao da kažem o Šri Lanki. 84% stanovnika je opismenjeno. Poznato nam je da Šri Lanka ima srazmerno nizak dohodak po stanovniku — 300—400 dolara — ali uz tako visok stepen opismenjenosti, veoma dostupno zdravstvo, prilično razvijene oblike političke demokratije i srazmerno male društveno-ekonomske razlike, srazmerno visok stepen ekonomske i lične sigurnosti, a pošto je pri tom nezavisna i miroljubiva zemlja, jedna od vodećih u pokretu nesvrstanih — mogli bismo se upitati da li je Šri Lanka zemlja u razvoju i možemo li da koristimo, kao što se često čini, izvesna usko shvaćena merila napretka i razvoja kakvo je, na primer, dohodak po glavi stanovnika? Možda je Šri Lanka razvijenija no neke zemlje koje imaju dohodak od 2000—3000 dolara. Šta vi o tome mislite?

N. Videjeratne: Vi postavljate jedno od fundamentalnih pitanja i u velikoj sam nedoumici kako da na njega odgovorim, ali ću ipak pokušati. Namera mi je da napredak procenjujem ne po onome što je prisutno već po onome što je odsutno. Šta je napredak? Napredak bi trebalo da bude odsustvo ratova — zbog toga i postoji nesvrstanošć — a ne maglovit pojam „mira među ljudima”. Budimo konkretniji: odsustvo rata, odsustvo neznanja, odsustvo praznog života lišenog kulture. Ili ćemo čoveka meriti bruto nacionalnim dohotkom? Razvijene zemlje danas mere stepen civilizacije uglavnom na osnovu bruto nacionalnog dohotka, a to je vrlo relativno merilo. Dohodak po stanovniku u zemlji s hladnom klimom mora biti veći nego naš, jer, na primer, grejanje ne predstavlja stavku u našem porodičnom budžetu, a vrlo je krupna stavka u budžetu hladnih zemalja.

Vrsta hrane takođe zavisi od sredine. Isto bi se moglo reći za razvoj građevinarstva i sličnih delatnosti koje zapadne zemlje smatraju suštinskim. Na primer, merila utroška koja u razvijenim zemljama uspostavljaju žene zahvataju veći deo muškarčevog budžeta nego u manje razvijenim zemljama. Neka mi prisutne dame ne zamere. Šanel 5 ne predstavlja stavku muževljevog budžeta u Šri Lanki. Kao ni skupe haljine, tašne, kozmetička sredstva, frizerske usluge. Sve to nije deo našeg načina života. To su samo nebitni primeri za tvrdnju da utrošak po stanovniku ne može biti jedino merilo.

Mislim da se davanja za biblioteke i kulturu uopšte, takođe, moraju uračunati u ono što se stvarno daje ljudima. U nekim zemljama pojedinac može imati manju platu, ali može dobijati znatno

više kroz kulturu. Među tim troškovima nikad nisam primetio davanja za letovanje mladih i sličnih pogodnosti za omladinu kao što sam to video u vašoj zemlji, a to je veliki teret koji vaša država nosi. Analiza troškova se stoga mora izmeniti. Kakve su zapravo socijalne beneficije koje pružate povrh plate? Postoje izdaci za ličnu potrošnju, ali i izdaci društva za društvenu potrošnju koji se takođe moraju uzeti u obzir. Tek tada možemo biti načisto s onim što želimo da postignemo: da rasteretimo mrak iz kulturnog života naroda, da smanjimo sadašnje izdatke Rusije i Amerike za naoružanje. Kad bi Rusija i Amerika samo godinu dana obustavile naoružavanje, mogle bi svet izvesti na pravi put, ukoliko bi se taj novac uložio u neki zajednički fond. Ali, ni jedna ni druga neće to da učine. One to naprosto ne žele. Međutim, eksperimentalne nuklearne eksplozije moraju upozoravati suprotnu stranu, „migovi” se moraju graditi, moraju se isprobavati na tuđoj teritoriji... Američki nuklearni program. Ruski nuklearni program. Sve su to, zapravo, primeri onoga što ne bi trebalo činiti. Mislim da je maršal Tito bio veoma jasan kad je tvrdio da nesvrstanost nije nešto apstraktno, već da predstavlja nedvosmisleno svrstavanje za mir i najširi mogući front protiv rata u istoriji čovečanstva.

Govorim ovako konkretno, jer kad govorimo o miru i nesvrstavanju mi obično kao da govorimo o znacima slabosti, a to je znak intelektualne snage. Prema tome, u razvoju svih zemalja moramo jurišati na barijere nedovoljnog obrazovanja, moramo biti protiv nestašice zdravstvenih ustanova. Ovde bih pomenuo jednu korisnu stvar: vi svi mislite da je alopatska medicina jedino rešenje za bolest. Zar ne postoje jevtiniji načini? Pamtim šta je na jednom naučnom kongresu u Šri Lanki rekao Pandit Neru: Duže od jednog milenijuma ljudi su živeli služeći se jevtinim biljnim lekovima. Jeste li ih proučili, jeste li utvrdili njihovo dejstvo ili ustanovili da manje koštaju? Uzmimo kao primer kinesku akupunkturu. Kinezi imaju vrlo delotvoran sistem lečenja, uz najnižu cenu i smanjenje uvoza lekova sa Zapada. UNESCO je nedavno organizovao seminar posvećen tradicionalnoj medicini i učesnici su ukazali na značaj samorodnih kultura. Kultura ne znači samo obredne igre i umetnost. Ona podrazumeva širok spektar ljudskih iskustava, bitnih za čovekov razvoj. Moraju se preispitati načini ishrane i odevanja. U svim zemljama ljudi su robovi mode. Bilo da živimo u Rusiji, Americi ili na Istoku proizvođač i trgovac određuju šta ćemo nositi. Da bismo izašli iz ovog ropstva moramo razbiti ograničenja ljudskog duha — konformizam. Kad ste vi u svojoj zemlji zasnovali samoupravljanje, to je predstavljalo možda najveće kulturno iskustvo u istoriji socijalizma: time je jedna teza na umoru dobila antitezu i tako je nastala nova

sinteza. U tome je veličina dijalektike. Ali, u izvesnim zemljama nisu uspeli da shvate vaše samoupravljanje, optuživali su vas zbog nove jeresi. Međutim, vi ste dokazali da u samoupravljanju postoji nov element kulture, novo oslobađanje, napredak na polju odnosa među ljudima, pa je zbog toga samoupravljanje eksperiment koji se proučava i u drugim zemljama koje ne prihvataju strogo komunističku strukturu vašeg društva. Mi smatramo da tu ima šta da se nauči. Mislim da stav treba da bude takav. Nedogmatsko iskustvo koje omogućuje da ljudi prihvate sisteme prakse koju su rodili razum i nužnost razvoja. Vi ste stekli određeno iskustvo uz određenu cenu, izvojevali ste rat — mi ne moramo, ali možemo mnogo naučiti iz toga. Prema tome, ja mislim da sve zemlje sveta valja da se rukovode tim pristupom proveravajući ga vlastitim iskustvom. Zato Jugoslavija kaže da ništa ne želi da nameće, da sami treba da vidimo i sebi prilagodimo. Vaš stav se razlikuje i od stava Kominterne. To je potpuno nov pristup. Nova kulturna dijalektika. Svako ne mora da je uoči, ali će je istorija otkriti. Žao mi je ako sam stvari preneo na filozofsku ravan, ali mislim da sam u pravu. Nadam se da sam u pravu, no možda i grešim. Ukoliko grešim, ispravite me.

Pitanje: Želeo bih da gospodinu ministru postavim pitanje o jezičkoj politici u Šri Lanki; i naša zajednica je višejezična pa me posebno zanima kako su ta pitanja rešena u Ustavu iz 1978. godine.

N. Videjeratne: Odgovoriću vam vrlo iskreno, Problem jezika u našoj zemlji je zamašan. Eto, ja sam Singalac. Moja majka je Singalka. Moj prijatelj je musliman. Njih ima 10%. Drugi deo stanovništva — 20% — čine Tamili. Različiti jezici, različita pisma, različite kulture. Tamili i Singalci su ratovali dve hiljade godina. Za svoje vladavine Britanci su ih prisilno ujedinili, a potom smo mnogo ličili na Jugoslaviju nakon 1918. Tada je Jugoslavija prvi put objedinila ostatke Osmanskog carstva s ostacima Austro-ugarskog carstva. Vi imate dva pisma, ali to nije problem. I imate slovenske jezike koji se mnogo ne razlikuju.

Kao što sam rekao, kod nas postoje Singalci i Tamili, s različitim jezikom i različitim pismom. Dakako, došlo je do mešanja. A ne treba ni isticati da su Britanci podsticali razlike. Politika „Podeli pa vladaj” sačinilac je imperijalizma. Ali, pošto smo stekli nezavisnost ne možemo više kriviti Britance. Šta smo učinili? Postali smo robovi slepog nacionalizma. Prvih godina po sticanju nezavisnosti (1918) kod vas je postojao isti problem, postojalo je nerazumevanje između Srba i ostalih. Vaš poznati Ustav iz

vremena Aleksandra bio je i sročén u nameri da obezbedi prevlast jednih nad drugima. Ja sam pripadnik većinske nacije. I mi snosimo krivicu zbog sličnog načina mišljenja. Mislili smo da zemlja pripada samo nama — dok nismo stekli gorko iskustvo tokom 20—30 godina borbi i međusobnog ubijanja koje nas je nateralo da shvatimo da je neophodan širi pogled na taj problem i zato smo uneli značajne novine u Ustav iz 1978. Ali, da bih bio pravičan prema prethodnoj vladi, koju je stranka pobedila, moram reći da je gospodin Bandaranaike bio toga svestan: kad je 1956. godine singalski postao zvanični jezik, on je nastojao da se prizna i manjinski jezik. Međutim, ekstremisti mu to nisu dozvolili. Gospođa Bandaranaike se trudila da postigne međusobno razumevanje, ali nije uspeła. Imali smo dosta rasnih nereda, ubistava, pucnjave; ne svakog dana ali ipak često. Među Tamilima je postojao oslobodilački pokret nazvan *Tigar*. Ubijani su policajci, pucalo se na vojnike, i to sasvim nedavno. Nastojali smo da decentralizujemo vlast, a da sačuvamo okvir jedinstvene države. Jugoslavija je to svoje nastojanje rešila putem federalnog uređenja. Mi smo mala zemlja i ne možemo da prihvatimo federalizam, ali sada idemo ka izvesnoj decentralizaciji. Tome nas je naučilo istorijsko iskustvo. Nadam se da ćemo uspeti, ali bi velike sile želele da ne bude tako. I to iz jednog razloga: mi imamo luku koja predstavlja vrlo značajnu stratešku tačku u Indijskom okeanu. Svaki sukob među našim narodima pružiće supsilama priliku da pokušaju da nas pretvore u svoje pione. Ali mi moramo stremiti priznavanju kulturnog integriteta svakog dela. Našim novim Ustavom manjini se priznaje pravo da uči svoj jezik, ima obezbedenu nastavu na maternjem jeziku, pravo polaganja ispita, svedočenja u sudu, istupanja u parlamentu na maternjem jeziku. Naš parlament je dvojezičan — obezbedeno je simultano prevođenje. Svaki državni dokument izdaje se na oba jezika.

Stvarnu opasnost (mimo ove) sagledavaju samo malobrojni. Ni singalski ni tamilski jezik ne dopadaju se eliti. Engleski je pomoćni svetski jezik. I vi morate posebno da učite jedan svetski jezik. Kod nas se uči engleski. Ali ima nekih koji bi želeli da se ne govori ni singalski ni tamilski, već samo engleski. Kad bi se to ostvarilo, elita bi se otuđila i udaljila od narodnih masa. Tačno je da engleski jezik može da nas objedini, ali je veća opasnost da tako dođe do podvajanja masa i elite. Ljudima je teško da to uvide. Po mome mišljenju, Singalac treba da zna tamilski, Tamil treba da zna singalski, a obojica jedan strani jezik. To možda jeste teško, ali je jedino rešenje koje sam u stanju da sagledam. Ako to ne postignemo razumno i blagovremeno, politi-

čke mahinacije će dovesti do ponovnog stvaranja velikih rasnih razlika u Sri Lanki.

Pitanje: Ako kulturu shvatimo kao način života, kako onda vi u Sri Lanki uspevate da očuvate tradicionalni kulturni identitet, sistem vrednosti, način života? Postoje li i kod vas preovlađujuće pojave oponašanja Zapada, posebno u vezi s najnovijim prodorom stranog kapitala u privredni razvoj?

N. Videjeratne: Naše kulturne vrednosti proističu iz načela budizma. Budizam nije toliko religija koliko je filozofija, kultura, preovlađujući filozofski način mišljenja u našoj zemlji. To je glavna premisa našeg kulturnog etosa. Mi je moramo ili prihvatiti ili odbaciti. Začudo, u našoj zemlji su te kulturne vrednosti neprestano izražavane i time su navele ostale religiozne grupe da ih prihvate kao kulturnu osnovu prvobitne poruke utemeljitelja njihovih religija. Naša vlada je Ustavom podstakla sve religije da se bave proučavanjem svojih verskih tekstova — hrišćani treba da se pridržavaju svojih deset zapovesti, muslimani da shvate bit *Kurana*. Bez toga bi došlo do intelektualnog osporavanja. Odsustvo intelektualnog osporavanja i intelektualne akomodacije je vrlo dragoceno postignuće današnje Šri Lanke.

Ja nisam samo političar već i staratelj jednog od najvećih hramova budističkog sveta. Nedavno sam bio glavni govornik prilikom muslimanskog praznika Hadži Hidžra, kao i na svetskom kongresu hrišćanskih crkava u Sri Lanki. Prošlog meseca u Londonu je održan veliki budistički savet za mir — njemu je kao lični izaslanik našeg Predsednika prisustvovao ministar spoljnih poslova koji je musliman. Prema tome, mi smatramo da je ne samo moguće već i nužno izvući ono najbolje u svakoj kulturnoj tradiciji, ukoliko ne želimo da nastavimo s međusobnim pokoljima koji će se okončati građanskim ratom. Nije reč prosto o mudrosti, to je surov realizam koji, u ovom slučaju, predstavlja vrlinu. Konačno, kulturne vrednosti su iste u svim zemljama. To je jasno već ako čitate narodne priče iz raznih zemalja. Ili, priče za decu. U svima njima neguju se osnovne vrednosti razumevanja, saučešća i dobre volje. Na žalost, vrlo je malo uporednih kulturoloških studija o pričama za decu.

Pitanje: Kao ekonomista želeo bih da Vam postavim vrlo prozaično pitanje koje se odnosi na veze između privrednog i kulturnog razvitka. U ubrzavanju kulturnog razvitka osnovni činilac je politički. S privrednim razvitkom je to teže. U mnogim zemljama postoji eksplozivan razvoj školstva i tu je, verujem, Šri Lanka najbolji primer. Jedna je od najuspešnijih zemalja

na području razvoja školskog sistema. Ali jaz između privrednog razvoja i razvoja školstva može da nametne neka društvena pitanja. Prvo, ukoliko školski sistem nije prilagođen nacionalnoj skali vrednosti, može razorno delovati na privredni i društveni razvitak. Na primer, ako školski sistem nije prilagođen nacionalnim vrednostima, njime se mogu prenositi strane vrednosti i time stvoriti podloga za demonstriranje i podražavanje načina života razvijenih zemalja. Moje pitanje glasi: kako Šri Lanka uspeva da koristi školstvo kao element ubrzanja privrednog razvitka zemlje?

N. Videjeratne: Da li me pitate: postoji li sukob između naših kulturnih vrednosti, školstva i privrednog rasta?

Pitanje: Prvo pitanje je praktične prirode: da li je vaš školski sistem prilagođen tradicionalnim kulturnim vrednostima? Drugo: kako uspevate da iskoristite ovaj „kapital” postojećeg školskog sistema za ubrzanje privrednog razvitka zemlje?

N. Videjeratne: Postoje dva aspekta naših tradicionalnih kulturnih vrednosti. Jedan je čisto kulturni — igra, muzika, pesma... Uzmimo, na primer, Evropu i uticaj crkvene muzike na svetovnu, ili uticaj crkvenog slikarstva na likovnu tradiciju. To se ne može izbeći. Pogledajte arhitekturu u vašoj zemlji. Ili vrednosni sistem. Dakako, tu imamo u vidu i razliku između onoga što je naukovao Hristos i onoga čemu su učili popovi. Ali, ako sledite osnove hrišćanstva imaćete jedan oslobađajuć učinak. Nijedna valjana religija ne može ometati čovekov naučni i tehnološki napredak. Ukoliko to čini, onda se taj vrednosni sistem mora odbaciti, pa poticao iz hrišćanstva, budizma ili iz islamske religije. Religiozne vrednosti se ne mogu prihvatiti ukoliko su pogrešne, ukoliko su protiv napretka, ukoliko ometaju razvoj. U suštini, ja ne vidim nikakav sukob. Nijedan religiozni vođa ne kaže: Gomilaj blago, ne pomaži siromahu. U vašoj velikoj tradiciji imali ste, doduše, primer da za austrougarske vladavine, kada je vaš veliki seoski vođa poveo narod u ustanak, jedan nadbiskup piše habsburškom caru i kaže: Krunisaćemo ga krunom od usijanog železa. To jeste protiv čovekovog oslobođenja. Ali, ako budistički kaluđer, muslimanski mula ili hrišćanski sveštenik kaže da do socijalnog oslobođenja ne treba da dođe, onda je izneverio svoju religiju. Ukratko, rekao bih da sve religije koje imaju uticaja na kulturne vrednosti, moraju stalno pratiti sve što se dešava u jednoj zemlji, pratiti kako se razvijaju ljudske vrednosti. Nijedan verski vođa u našoj zemlji nije se suprotstavio nesvrstavanju. Nijedan nije rekao da je nacionalizacija velikih poseda loša stvar.

Pitanje: Htela bih da Vas upitam kako su promene privredne strukture — privredni razvoj opšte uzev — uticale na kulturne promene u Vašoj zemlji, a i šire, u drugim azijskim zemljama u razvoju gde je razvijena budistička tradicija. Odnosno, na koji način su se složili novi sistem vrednosti koji donosi industrijalizacija i sistem vrednosti karakterističan za budističku tradiciju?

N. Viđejeratne: Budistička tradicija je u trenucima krize bivala na strani naroda. Budističke vođe su uvek bile na čelu otpora stranoj dominaciji. Neki od naših velikana koje su ubili Britanci bili su budistički sveštenici. Istina je da sveštenici i manastiri poseduju veliko bogatstvo. No, budističkim sistemom su uvek dominirale Budine reči. Slično muslimanima, i mi imamo jedan Budin tekst koji je osnovni, kao *Serijat* ili *Kuran*. Kad bi ti sveštenici propovedali kapitalizam, propovedali u prilog bogatih, morala bi se zaredivati jedino deca bogataša. U stara vremena seoski dečaci su postajali sveštenici, a neki od najistaknutijih mislilaca u našoj zemlji bili su budistički sveštenici. Tokom poslednjeg velikog rata, kada su komunisti pod uticajem Rusije podržavali ratni napor, dok su drugi komunisti bili u zatvorima, vodeći mislilac u našoj zemlji bio je jedan budistički sveštenik, izbeglica iz Tibeta. On je napisao nekoliko vatrenih nacionalističkih pesama. Za mir u svetu najsvesrdnije se zalagao jedan budistički sveštenik-komunist, koji je umro pre nekoliko godina. Veliki broj budističkih sveštenika pripada levičarskom pokretu, ali ih ne mogu isključiti iz budističke crkve. Nijedan sveštenik nema pravo da isključi drugog sveštenika sve dok ovaj ne prekrši osnovna načela svešteničkog reda. Nema teorije o nepogrešivosti, nema potčinjavanja vlasti biskupa. Jer Buda je propovedao: Ne prihvataj ni ono što ja velim dok to ne proveriš na nakovnju vlastitog iskustva. A to iskustvo uključuje i društveno iskustvo. Tako ako sveštenik treba da ustane i kaže da je raspodela imovine u skladu s budističkim načelom, jer je tako rekao Buda, a Buda je kazao: Ne propovedaj moju veru praznom stomaku — to znači da se budizam nikad ne može ispravno slediti, već da jedino može poslužiti kao poželjan društveni ideal. Čak i danas će naš budistički sveštenik otići političaru i reći: To nije u redu, ne čini to, to nisu prave vrednosti.

Godine 1971, kad je na vlasti bila gospođa Bandaranaike, među mladima su izbili nemiri i pobuna. Gotovo pedeset hiljada mladića i devojaka, između dvanaest i devetnaest godina, uzelo je puške u ruke. Niko ne zna uzrok. Jedni misle da su iza toga stajale kapitalističke sile, drugi — Severna Koreja. Niko ne zna

pouzđano. Bilo je uključeno gotovo pedeset hiljada mladih. Veliki broj je poginuo u borbama. Međutim, prvu grupu koja je otišla do gospođe Bandaranaike i rekla: Borba je okončana, neka se puste sva deca iz zatvora, naredite policiji i vojsci da više ne pucaju — činili su budistički sveštenici. Iako svi nisu bili uz gospođu Bandaranaike, rekli su: Gospođo, dobro je biti milostiv i pomagati ljudima da se poprave. Jer, budističko je načelo da se i najgori zločinac može popraviti, da nijedan čovek nije loš zauvek. Mi nemamo pojam greha. Postoji jedino pojam mudrog ili glupog čina. Ako je, dakle, mudar čin podeliti imanje, kapitalistička načela ne mogu biti ideje vodilje budističkog mišljenja. Čak i oni naši ljudi koji ismevaju sveštenika i zameraju što je crkva bogata a on rob tog bogatstva, imaju na to pravo.

Kad su tokom poslednjeg rata japanski avioni napadali britanske, naši budistički sveštenici su bili na strani Japanaca jer su mrzeli britanske imperijaliste. Kad se jedan avion srušio u Kaleniji, velikom hramu blizu Cejlona, iz hrama je istrčao sveštenik da spase i sakrije britanske avijatičare. Ne tvrdim da su svi budistički sveštenici dobri, već da je ideal dobar, da predstavlja kulturnu vrednost koju nastojimo da sačuvamo. Tu je i naš Predsednik bio vrlo jasan. Kazao je da nikad neće uspeti da od naroda načini dobre budiste, ali da mora nastojati da u zemlji stvori uslove koji će doprineti da svet postane bolji. Nijedan vladar, nijedna vlada ne mogu napraviti dobrog budistu, ali mogu stvoriti uslove da ljudi budu bolji. To je i naša politika. Naš Predsednik je hrišćanin koji je prešao u budizam, jer je shvatio da budizam može odigrati značajnu društvenu ulogu. Uzmimo kao primer Šekspira. On nije bio komunist, a vi ga ipak izvodite na svojim pozornicama. Zašto? Jer pribavlja katarzu. U svakoj zemlji postoje brojne kulturne vrednosti i ukoliko poseduju izvesne društvene vrednosti — vi ćete ih usvojiti. Nećete ih odbaciti. Sve zemlje tako postupaju.

Nedavno sam pročitao jednu od najlepših priča o odnosima američke vlade i jednog indijanskog plemena u rezervatu. Indijanski poglavica je napisao pismo sledeće sadržine: Beli čoveče iz prestonice Vašington, zatražio si od mene da potpišem ugovor. Ako kažem „ne“, ubićeš mene i moj narod, a ako kažem „da“, uništićeš moju zemlju. No, meni je važnije da moj narod ne strada. Zato ću potpisati ugovor. Ali, kad mi budeš oduzeo zemlju, nemoj je uništiti. Čovek ne može živeti u sukobu sa zemljom i prirodom.

Istorija svake zemlje, njeno iskustvo, pisani spomenici čine osnovu na kojoj se može graditi viđenje boljeg sveukupnog pristupa ljudskom životu.

(Preveli s engleskog LAZAR ŠEĆEROVIĆ i
RUŽICA ROSANDIĆ)

